

АДАСОБЛЕННЫЯ ЧЛЕНЫ СКАЗА

Асноўныя паняцці: адасабленне, адасабленне дапасаваных і недапасаваных азначэнняў, прыдаткаў, акалічнасцей, дапаўненняў, далучальных членаў сказа.

1. Знайдзіце адасобленыя члены сказа і вызначце агульныя ўмовы іх адасаблення.

1. Непадалёку ад лясных рэчак выводзіць свае чароўныя трэлі салавей – сціплы начны спявак (В.В.). 2. Не за гарамі восень, і на рудным ільнянішчы гарцуюць шпакі; вяртлявыя, яны не маюць спакою, чакаючы, калі возьме ды пацягне іх адгэтуль у край, багаты цяплом (Пташ.). 3. Калісьці, ранняя вясной, калі ад аднастайнай безвітаміннай стравы пачыналі балець дзясны, Лазараў дзед прыносіў з балацявіны кошык дзікага часнаку (Асіп.). 4. Тут, у горадзе, мне не ставала прастору, неба (Сач.). 5. Цагельны завод на краі пасёлка, агромністыя старыя кар’еры з шырокімі лужынамі жоўтай вады, доўгія сушыльныя павеці і мноства цэгля – сырой, падсохлай і абпаленай (В.Б.). 6. На самай бязлеснай верасовай наддарожнай строме высілася на старасвецкім камені-пастаменце мускулістая, упартая і магутная фігура лася – жыхара беларускіх лясоў (Пташ.). 7. Мы, вязковыя хлапчукі, прыходзілі сюды з торбамі ці кошыкамі, залазілі на гэтыя грушы, трэслі з усёй сілы галіны, з радасцю слухаючы, як густа покаюць на дол спелыя дзічкі (А.М.). 8. Там, глыбока ўнізе, працуюць магутныя экскаватары (Парх.). 9. У адным месцы, на самай кромцы гранітнай скалы, стаяць бярэзінкі, сасонкі (Парх.).

2. Спішыце, падкрэсліце адасобленыя члены сказа і словы, да якіх яны адносяцца. Вызначце, якія даданыя члены сказа адасабляюцца і ўмовы іх адасаблення. Звярніце ўвагу на марфалагічнае выражэнне азначэнняў, ступень іх развітасці.

Алень выбіўся на сонечны астравок, неахвотна грызюць асіну, пастаяў, самотны, ля маладой бярэзіны і злосна выцяў яе рагамі. Звонкі ляскат прабег па пушчы. Алень замёр, прыслухаўся і, перакананы, што яго ніхто не бачыць, прыняўся старанна пілаваць рогам белы ствол. Стаміўшыся, супакойваўся, аддыхаўся, а потым зноў пачынаў ваяваць з бярэзінай. І вось – рог адваліўся ад галавы. Алень зажмурыўся, нібы ў вачах пацямнела, п’яна захістаўся, неяк набок схіліўшы галаву, няўключную і смешную пад адным рогам, сумна глядзеў на адламаны сук-рог. Падзівіўшыся, зноў павольна ўзняў галаву, уставіўся на бярэзіну, на тое месца, дзе з-пад кары плылі мутныя белыя слёзы. Ужо не асобныя слязіны, а цэлая слёзная ручайна заліла рану, плыла па дрэве, ужо не белая, мутная, а празрыстая. Алень выцягнуў уперад шыю, прыклаўся мысаю да раны на бярэзіне і доўга стаяў, не адрываючы мысы. Нарэшце выдыхнуў белую пару, аблізаўся, заваліў галаву на правы бок пад цяжарам правага рога, пакутліва, з боку на бок матаючы ёю, буйнай і збалелай, як ніколі цяжкай, рыкнуў і падаўся ў гушчар.

Паводле В.Карамазова.

3. Спішыце, падкрэсліце адасобленыя дапасаваныя азначэнні. Вызначце іх марфалагічнае выражэнне і ўмовы адасаблення. Пастаўце патрэбныя знакі прыпынку.

1. Даль абмытая дажджамі шпаркімі ясным вырысам чаруе зрок (Гіл.). 2. Да зямлі халоднай і сырой я прыпадаў, як да матулі роднай (Гіл.). 3. Нарэшце-такі пайшоў доўгачаканы дождж цёплы ціхі першы за ўвесь красавік і май (З.П.). 4. Колькі тае язды, і мы ўжо на рацэ Нараў. Яе адзіную ў Белавежы не закранула меліярацыя (Парх.). 5. Ужо змякчэла змучанае за дзень адышлося ад гарачыні і паласкавала сонца (Ад.). 6. Час рухаўся марудна, але рухаўся, увасабляючыся ў падзеях вялікіх і дробных, радасных і змрочных, камічных і трагічных (У.Г.). 7. У Маскве Мальвіна хутка адшукала патрэбную вуліцу і дом. Усхваляваная ўзнялася на трэці паверх, пазваніла (Атр.). 8. Асветлены і

абарэты сонцам лес пазіраў зусім-такі весела і ласкава (К-с). 9. Саня, Віктар, Янак, Алесева хрышчоная маці з мужам, дзве яе Марыліны стрыечныя сястры ехалі на Алесева вяселле (З.П.). 10. Выйдзеш за вёску – жытнёвыя далі коцяцца цёплыя плыняць наўсцяж... (Кір.). 11. Дождж ішоў і ішоў, і Марыля занепакоілася: аўтобус можа спазніцца, сын не дачакаецца яе на вакзале і вымакны пойдзе дахаты (З.П.). 12. Калі зубр састарыцца, калі карагодзіць пачнуць маладзейшыя, ён умудроны жыццём раптам адчуе, што страціў галоўнае, моўчкі пакідае тое месца, дзе жыў, і ідзе прэч (Парх.). 13. Жаўранкавым спевам звінела ўсё навокал у гэты незвычайны дзень першы такі ясны і цёплы пасля зімы (Шам.). 14. Ахутанае шэраю смугою сонца слаба яшчэ грэла зямлю (Бр.). 15. Дачушаччын ложка пустуе прыбраны яшчэ з учарашняга не расццеланы... (Гіл.). 16. Утомленае бяссоннымі начамі і вандраваннем па полі аслабеўшае ад раны цела прасіла сну і цяпла (К.Ч.). 17. Дубы спачываюць, як і возера, як і рыбак, што развесіў невады пасля рыбнага дня; як і жанчыны, што вяртаюцца з поля, бо чутна іх песня з-за далёкага бярэзніку жніўная, працяжная, павольная-павольная (Пташ.).

4. Прачытайце сказы. Раствлумачце, чаму ў адных выпадках азначэнні адасабляюцца, а ў другіх не адасабляюцца.

1. Зноў над роднай зямлёй вее водарам хмельным, вясновым (Гіл.). 2. Засыпаныя снегам шпалы, старыя трухлявыя пні даўно загубленых дрэў, гнілыя галіны – усё выглядала з-пад снегу і ўсё, здавалася, радавалася, што не апошні раз бачыла сонца (К-с). 3. Звіняць пад сонцам ручаі, гатовыя твае трылогі неслі па жыцці, каб з імі век агораць наш і ў новае тысячагоддзе рэкамі плысці (А.К.). 4. Хадзіў Наронскі ў чорным галіфэ з некалі жоўтымі леямі, зашмальцаванымі да чорнага, у суконнай чорнай гімнасцёрцы з вечна белым, свежападшытым падкаўнерыкам (Жук). 5. Сям-там па нізкіх мясцінах чуліся днём ледзь улоўныя пералівы нябачных яшчэ ручаінак (Лыньк.). 6. Чайкі гуртам гуляюць над люстранай вадою, калі-нікалі пікіруючы на спажыву, або садзяцца на вільготны, вылізаны прылівам пясок, толькі імі затупаны, толькі пацяршаны іхнімі пёрцамі (Б.). 7. У дубах крычаць сіваваронкі, і свіст над лугам рэзкі, звонкі каршун маркотна так раняе і нейкі смутак закідае (К-с). 8. Між нізкарослага каржакаватага лесу было шырокае балота (Гр.). 9. Беспрадметных дзіцячых гульніў няма; іх аснова – заўсёды жыццё, атмасфера і той мікраклімат, у якім расце будучы чалавек (Віт.). 10. На стале, засланым зялёным сукном, стаялі прылады пісьма і розныя дарагія рэчы, для пісьмовага стала спецыяльна прызначаныя (К-с). 11. Паплывуць караванам плыты да далёкага сіняга мора між лясоў маладых і густых, паміж гор і блакітных азёраў (Астр.). 12. Адрозу за вёскай пачыналася гравійная дарога, доўгая, роўная, шырокая (Каратк.). 13. Малады зімовы лес стаяў ціхі, паважны (Куп.). 14. Быў яркі летні поўдзень з мяккімі белымі воблачкамі ў сінім небе, з лёгкім ветрыкам (Дайн.). 15. ... Сінія і зялёныя рыскі спляталіся ў адзіны вузел, і нібы чалавечы воблік праступаў з гэтага хітра заплечнага вузла (Дайн.). 16. У нас сваіх хапае слоў, крамяных, росных, васільковых, ад мурагоў і ад лясоў, ад светлых высяў жаўруковых (Ю.С.).

5. Перабудуйце сказы так, каб адасобленыя выдзеленыя азначэнні сталі неадасобленымі. Запішыце гэтыя сказы. Вызначце марфалагічнае выражэнне азначэнняў. Пастаўце, дзе трэба, знакі прыпынку.

1. Калі ж пачынае ісці дождж – **халодны, асенні, сумны**, -- мне здаецца, што гэта плача неба (З.П.). 2. На сценах віселі партрэты польскіх генералаў, **такіх непрыступных і строгіх** (К-с). 3. А я бачыў вясёлку над лугам, **напалоханым толькі што адшумелым ліўнем-навальніцаю** (Я.С.). 4. І што з таго, што падступіла, як лёс, **няўмольная**, і ўкрыла крутыя скроні сівізна? (Гіл.). 5. Ідзе снег, **ціхі, густы, калматы**, халоднымі зоркамі падае на каўнер, садзіцца на шчокі, на вейкі (З.П.). 6. Вецер, **напоены таемнымі напаўзабытымі ляснымі пахамі**, лашчыў галіны клёна (У.А.). 7. Жыве цяпер Валужыч не ў Піляцічах, а ў сваёй вёсцы Азяркі, **лясной, глухой** (І.Н.). 8. Вераб'інае воінства,

злоснае і ўзбуджанае, вярнулася даядаць рэшткі вячэры (Луж.). 9. За шырокім гасцінцам, абсаджаным разгалістымі вербамі, пачынаўся мокры луг (Грах.). 10. Назаўтра, абмытыя дажджом, непрывычна чарнелі палі (Асіп.). 11. За горадам на ўзгорку, абведзеная старымі платамі агародаў, стаіць вёска Агароднікі (К.Ч.). 12. Гэтыя думкі, цяжкія для яго непрывычнай галавы, блытаня, як павуцінне, пачалі з’яўляцца ў Паўла патроху і непрыкметна за апошнія часы... (К.Ч.).

6. Перабудуйце сказы так, каб неадасобленыя выдзеленыя азначэнні сталі адасобленымі. Запішыце гэтыя сказы, пастаўце патрэбныя знакі прыпынку і растлумачце ўмовы адасаблення азначэнняў.

1. Мядовы пах чабору і верасу змешваецца з густым настоем **нагрэтай сонцам** хвоі (В. В.). 2. Дубы насцілаюць пад сабой **цёмна-карычневую мяккую** пасцелю (Шам.). 3. Поле жыло ўжо **ціхай, шчымлівай** журбою (І.М.). 4. Але матылёк быў адзін на цэлым свеце, і толькі за ім цікавалі **радасна-насцярожаныя карычневыя** вочы хлопчыка (Дайн.). 5. Здаецца, задыміўся **нагрэты сонцам** асфальт, уздоўж тратуараў пацяклі шумлівыя ручаі (Хадк.). 6. **Летнімі ціхімі** вечарамі буслы, закідваючы ўгору галаву, клекаталі і клекаталі (В.Г.). 7. Дождж растапіў снег, і цяпер на лёдзе стаяла **падсіненая спадыспаду** вада (Асіп.). 8. Уночы я часта сніў зялёны востраў ды **сярэбраную месячную** сцежку на вадзе (Асіп.). 9. Спаленыя вёскі, руіны, ямы ад снарадаў і бомбаў, **пакапаныя пад акопы** палі сведчылі пра недалёкае мінулае жахаў і пакут (Пальч.). 10. Апоўдні пад несціханы крык пеўняў з-за лесу выпаўзла **густая блакітна-шэрая** хмара (Асіп.). 11. Пасля **доўгіх зімовых** халадоў ажывалі, мыліся, чысціліся людзі і звяры, зямля і неба (Карам.). 12. **Вялікі пунсовы** шар імкліва каціўся насустрач невялікай **адзінокай ранішняй** хмарцы, якая хутка падала ўніз, за далягляд, і таяла там у полымі ўсходу (Шам.).

7. Спішыце, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце адасобленыя недапасаваныя азначэнні і вызначце ўмовы іх адасаблення.

1. У водблісках агню гладкая поўсць каня адлівала чырвонай пад колер крыві медзю (І.Н.). 2. Сярод манет быў ладны асколак велічынёй з добрую фасоліну шурпаты з вострымі рванымі краямі (А.М.). 3. У чорнай плюшаўцы ў нацягнутай на лоб шарсцяной хустцы прыгорбленая яна нагадвала не дзяўчынку, а старую, якая ўжо шмат пабачыла на вяку (З.П.). 4. Прырода надзяліла чалавека цудоўным дарам аддаваць сябе высокай мэце, ставіць у імя яе на вагі сваё жыццё (У.К.). 5. Ганна паклала жменю сцяблоў на перавясла і разгнулася. Хвіліну стаяла так выпрастаная нерухомая ў выцвілым зрэб’і з падаткнутым фартухом з хустачкай казырочкам насунутай на бровы -- чакала, калі перастане ныць, памякчэе здранцвелая спіна (І.М.). 6. У доўгай белай сукенцы ў прыгожым дарагім вэлюме Валя трымалася сур’ёзна-стрымана, выглядала зусім дарослай (З.П.). 7. Нізавыя парывы вятрыскі раскалыхалі вялікія ў рост чалавека хвалі (Каратк.). 8. Белабрысы высокі ў лазовых лапцях з валасянымі аборамі апяразаны шкурай расамахі ляжу затоены за вываратнем у чаканні звера (Парх.). 9. Я помню хаціну дзіцячых гадоў, падкову на збітым парозе, вялізнае з дзедаву шапку гняздо буслоў на высокай бярозе (Бр.). 10. Дробнае з гарох і буйное па яйку яно [каменне] падсохлае блішчэла на сонцы і пахла востра і едка (Пташ.). 11. Двух зусім маладых і двух старэйшых мужчын у аднолькавых шэрых святках без шнуроў і ў высокіх да каленяў ботах з першага погляду можна было прыняць за паляўнічых (У.А.). 12. Свайго свата, Пракопа Чамярыцу высокага худога з падкручанымі на панскі манер вусамі з цвёрдым, халаднаватым позіркам цёмных вачэй Марыля не тое каб баялася, але адчувала сябе пры ім ніякавата (З.П.). 13. Чысценькія прыбраныя ў новае з ранцамі за плячыма і кветкамі ў руках пацягнуліся ў школу дзеці (Л.А.). 14. Маё вялікае і даўняе жаданне ва ўсім будзённым бачыць урачыстасць і радавацца ўжо нават аднаму таму, што мы, людзі, жывём на гэтай цудоўнай зямлі (Я.С.).

8. Спішыце, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце адасобленыя прыдаткі і растлумачце правілы іх адасаблення.

1. Сустрэты воплескамі ў зале, нясмелым крокам з-за куліс хлапчына выйшаў да раяля нязвыклы з рампаю саліст (Гіл.). 2. Васіль Бусыга расчасаў акуратна чорную бараду, адзеў кажух чорнага вырабу, дагнаны да стану, падперазаўся шырокім пышным поясам, спецыяльна вытканым рукамі яго Аўгені жанчыны віднай і павабнай (К-с). 3. Яно ласяня нечакана прачнуўшыся, пачула, што нехта сюды ідзе (Дал.). 4. Паветра стала цёплым і лагодным, а над далечамі балот і палёў звівла сінеча-смуга адзнака цяпла і адлігі (К-с). 5. Чарнявату Валюжычу былому сакратару сельсавета з Піляціч на выгляд гадоў дваццаць пяць (І.Н.). 6. Нас маладых аддзялілі ад старэйшых і пагналі ў канцлагер, ажно ў Саласпілс, што ў Латвіі, ля Рыгі (Парх.). 7. У той час кожны малады віленскі гарбар рабіў яшчэ свой “фрэндар” або вандроўку з горада ў горад, з гарбарні на гарбарню, для падвышэння кваліфікацыі (Гар.). 8. Тады, помніца, нават яна Марыля прыязджала на пару тыдняў, каб памагчы нявестцы (З.П.). 9. На Кургане, што насыпаны рукамі рускіх, беларускіх і латышскіх партызан, узвышаецца ладны ўжо дубок сімвал адзінства і дружбы трох братніх народаў (Парх.). 10. У тых мяшэчках або рукаўчыках як яна называла, маці хавала на гасцінец дзеціам гарбузікі, семечкі, арэхі, высушаныя макаўкі (А.М.). 11. А ён Амелька басаногі бяжыць, бяжыць расістым логам, ён коле ногі на пакошы (Бял.). 12. Жыў сабе год чатырыста назад у беларускім горадзе Рагачове небагаты, але добрага роду дваранін па прозвішчы Гервасій Выліваха (Каратк.). 13. У гонар неўміручага подзвігу на скрыжаванні дарог з Віцебска на Полацк і з Обалі на Лявонава ўзвышаецца каменны абеліск помнік членам абальскай падпольнай арганізацыі “Юныя мсціўцы” (Парх.). 14 У пакойчыку лясніцтва каля зачыненага акна стаяла дзіўнага выгляду птушка, велічынёю, можа, крыху большая за качку. Гэта была паганка ці, як яшчэ называюць, чомга (В.В.). 15. Вялікі гуманіст і дэмакрат Гюго сказаў сваё слова супраць смяротнай кары з небывалай і, відаць, непаўторнай сілай бязлітаснага, месцамі проста жажлівага рэалізму (Б.). 16. Баец быў немалады ўжо чалавек, родам з-пад Гомеля па імені Іван Корзун (Краўч). 17. Шафёр малады хлопец амаль юнак высунуўся з кабіны (Шам.).

9. Спішыце, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце адасобленыя акалічнасці, вызначце спосаб іх выражэння і ўмовы адасаблення.

I. Счуўшы вясну ровам за вёскаю хлынула з палёў густая і ржавая, як луг, паводка. Падточвала лабаты груд заносычы верасаўскі поплаў пяском. Сабраўшы з палёў снегавую ваду ўздулася як жыла на натруджанай руцэ, і пералілася цераз край верасаўская рэчка. Шукаючы выйсця вада залівала спады і лагчынкі верасаўскага балота. Спярга ціхенька паверх лёду пайшла каля самае вёскі, потым падтачыўшыся пад яго з грукатам пачала падымаць тоўстыя крыгі ломячы і абіваючы да жаўтаватых ран малады алешнік.

Заліўшы карычняватую смугу алешніку, купы жаўтлявых голых вербаў на вераснёўскім балоце як кінуць вокам блішчала вада. Заторыўшыся між старых вербаў з шкляным хрустам крышыліся, трашчалі і лезлі адна на адну прынесеныя недзе з возера крыгі. Густа як ападаючы з заставак у глыбокім рэчышчы шумела вада, падмывала на крутой луцэ стромыя абвіслыя берагі.

В. Адамчык.

II. Нерухама стаяў густы амярцвелы лес шчыльна прытуліўшы верхавіны да верхавін пераплёўшы галіны акрыўшыся белымі шатамі крохкай, шапаткой шэрані. Ні звер, ні чалавек, ні птушка не парушалі яго ранішняга зімняга спакою. Толькі дзесь у гушчары галін суха палускваў мароз пераскокваючы з дрэва на дрэва. Пачынала святлець. З мроку вырысоўваліся стромкія камлі асін, каржакаватыя дубы, шурпатыя крывыя бярозы, а паміж іх выступалі, як пачварныя дзяды, зломаныя бураю высокія расшчэпленыя абломкі дрэў і спілаваныя пні з белымі круглымі шапкамі, з заостранымі вярхамі, ды белымі капцамі раскідаліся па лесе прыгожа скругленыя снежныя курганкі. Працяты марозам, снег хрустка скрыпеў пад нагамі дзеда Талаша і грамознага Мартына

Рыля. Ішлі яны не спяшаючыся выбіраючы найболей глухія лясныя дарожкі і сцэжкі абыходзячы небяспечныя мясціны. Ішлі моўчкі ўглыбіўшыся ў свае самотныя думкі.

Я. Колас.

10. Спішыце сказы, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце адасобленыя акалічнасці. Адкажыце, чаму ў некаторых сказах акалічнасці не адасабляюцца.

1. На адным канцы дугі стаялі кучаравыя пышныя хвоі звесіўшы над вадою махрыстыя галіны і аплеўшы пясчаны бераг цэлаю сеткаю смаляных каранёў (К-с). 2. Дзеці за дарогу стаміліся, спалі як пшаніцу прадаўшы (Каратк.). 10. Волька рашуча скінула з валёнак галошы, пакінула іх пры ўваходзе, каб не насядзіць, і аслабіўшы пуховую хустку падалася да канапы, села поруч (Гаўр.). 4. То там, то тут бачны былі зубры. Адны ляжалі, другія сабраўшыся па два-тры стаялі набычыўшыся нібы штосьці абдумвалі (Парх.). 5. Ах, як вітаў ён песняй родны кут – салоўка шэры на світанні веснім! Слязамі шчасця плакаў росны куст, зямля і неба слухалі знямеўшы (Гіл.). 6. На шляху аленя паўставалі дрэвы, завалы, балотцы, рачулки, аднак ён ляцеў стрымгалоў і не зважаючы на ўсё гэта (Парх.). 7. Губаты адварнуўся і паціху пакрочыў па чужым, ціхім, зусім далёкім ад вёсак лесе толькі чуючы як аддаляецца ляскац колаў (Дал.). 8. Гэта мы зробім і не звяртаючыся па дапамогу. 9. Ніколі ж не быў, а то прыляцеў на ноч глядзячы (Гр.). 10. Шэлег не распранаючыся ідзе да стала, вітаецца (І.Н.). 11. Чакаючы смачнага хлеба і аж пускаючы слінкі Губаты кінуўся да жанчын падбрыкваючы ад радасці але яны пачуўшы тупат азірнуліся і сыпанулі хто куды (Дал.). 12. Апоўдні Волька ўляцела ў хату хутка і на хаду атрасаючы снег з хусткі (Гаўр.). 13. Відаць, гэта пытанне даўно ўжо карцела яму, бо чакаў адказу неяк насярожана стаіўшыся (Пестр.). 14. Бацька не то спаў, не то так ляжаў на печы не разуваючыся (Кр.). 15. Няглядзячы на вялікую колькасць дэталей фігура Скарыны дамінуе ў кампазіцыі (Шм.). 16. Я ем стоячы і ўгаворваю маці схадзіць са мною паглядзець на хараство лініі (Пальч.).

11. Спішыце, падкрэсліце адасобленыя акалічнасці і высветліце іх значэнні ў сказе (часу, месца, прычыны і інш.).

1. Не ведаючы броду, не сунься ў воду (Прык.). 2. Сінічкі, падмацаваўшыся, не спяшаюцца пакідаць сталоўку: скачуць па зледзянелых нерухомах яблыневых галінках, быццам гуляючы ў даганялку (У.Я.). 3. Вада хвалявалася, пералівалася агнямі горада, прыцягвала да сябе, і Ігар, паддаўшыся чарговаму ўнутранаму памкненню, вырашыў спусціцца ўніз (Гаўр.). 4. Месца тут, няглядзячы на блізкае мястэчка і шашу, што, перапоўшы ўзгорак, спускалася да першых хат, у той час яшчэ і крытых саломай, было глухое (Ад.). 5. Міхась не адразу, а толькі добра агледзеўшыся і пазнаёміўшыся з класам, стаў паказваць і тое, што найбольш кідалася ў вочы яму самому (К-с). 6. Хлопцы добра асвоіліся ў гэтым месцы, абжыліся, мабыць, мяркуючы застацца тут яшчэ надоўга (Каратк.). 7. Дзеці з радасцю расклалі вакол штабной зямлянкі касцёр і варылі абед, не зважаючы на стомленасць і позні час (Шам.). 8. Старыя хвоі і яліны, далёка кінуўшы галіны, глядзелі хараша, любоўна (К-с). 9. Накляваўшыся з настых бяроз, што пракідаюцца між сасняку, пупышак – халодных і цвёрдых, як гарох, -- падаліся пад імшары і лесасекі чародкі цецерыкоў (Пташ.). 10. Вёска спала: не працавала станцыя, і людзі, прывыкшы да электрасвятла, рэдка карысталіся лямпамі (Шам.). 11. Хутка прамінула бабіна лета, на імгненне якое пацешыўшы людзей сонечнымі днямі і пяшчотным цяплом, і – бывай, верасень! (У.Г.). 12. Алег тлумачыў сыну, як гэта хараша, што ёлку выкідаюць, бо, каб не выкідалі, яна страціла б сваю святочнасць, урачыстасць і, звыкла прастаяўшы цэлы год у хаце, не была б такой таямнічай і радаснай (Я.С.).

12. Спішыце, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Знайдзіце ўдакладняльныя акалічнасці, вызначце іх структуру і ўмовы адасаблення.

1. Там на лядах бліжэй да лесу сядзібы ціснуцца адна да адной, а па полі параскіданы як папала (К-с). 2. Любаваўся аблокамі. Адсюль зверху яны яшчэ больш паэтычна-прыгожыя, яшчэ больш разнастайныя, чым з зямлі (З.П.). 3. На поўдзень за паваротам дзе пойма пашыралася, і на поўнач за мастом дзе ажно да самай Дабрадзееўкі рэчка залівала луг, віднеліся шырокія і спакойныя прасторы вады (Шам.). 4. Там у той вёсцы ў дзедаўскай сялянскай хаце я ўпершыню адкрыў свае вочы, там сказаў першае сваё слова, зрабіў першыя свае крокі...(Сач.). 5. Некалі яшчэ да вайны Нараў славіўся рыбаю (Парх.). 6. На ўгрэвах пры хлявах сакаталі куры (Парх.). 7. Так з чужых рук цэлае лета і жыў Міцька (Сач.). 8. Над галавою вунь ажно куды падымаюцца стромыя скалы, усе ў трэшчынах, стыках (Парх.). 9. Некалі гадоў сто таму а мо і болей непадалёку ад нашай вёскі на хутары як расказваюць старыя людзі, пасяліўся вясёлы ды працавіты Янка (З.П.). 10. Гэта там на версе на балоце пачаў раставаць сняжок (Парх.). 11. Сядзеў незнаёмец каля дарогі пад дрэвам увесь тросся ад страху (К-с). 12. Назаўтра праз ноч выходзіш на двор, і пазнаць цяжка божы свет: так змяніў яго снег (К-с). 13. Там недзе далёка за вялікімі абшарамі палёў цяпер вось светлаю раніцаю грэюцца на сонцы нізкія хаты (К.Ч.). 14. Унізе якраз ля Забалаці з алешнікам ён [Войцік] знямогла прыпыніў свой бег, слухаючы, ці не пачуецца дзе Бураў (В.Б.).

13. Спішыце, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце адасобленыя дапаўненні, вызначце спосаб іх выражэння і ўмовы адасаблення.

1. Пражскія выданні [Скарыны] надрукаваны адным чорным колерам за выключэннем Песні песняў, дзе апрача чорнага ўжыты ярка-чырвоны колер (Шм.). 2. – А якая з яе гаспадыня, калі яна акрамя сваёй навукі нічога, можа, і не знае, да вясковай работы не прывучаная? (З.П.). 3. Праз акулёры амаль нічога апроч позніх вечаровых агнёў не было відаць, але ён [Жавейка] не зважаў на гэта (Я.С.). 4. На голых дрэвах замест лісця паклалі шэрань маразы (К-с). 5. Удзень спаць, аднак, баяўся, хоць тут, у лесе, нікога яшчэ не спаткаў апроч хіба якой дробнай жывёліны – вожыка ці зайца (В.Б.). 6. Акрамя напакаваных у чамаданы пахучых матчыных выпяканчыкаў і хрусцікаў на мядку Ганка везла з сабой самыя найлепшыя пажаданні ад сяброў і сябровак (Краўч.). 7. У хаце акрамя можа, якога ўчарсцвелага акрайца нічога не было (З.П.).

14. Складзіце і запішыце сказы з адасобленымі далучальнымі членамі, якія ўводзяцца ў сказ з дапамогай слоў нават, асабліва, напрыклад, у тым ліку, у прыватнасці і злучнікамі ды, і то, ды і то.

Заданні для самастойнай працы

1. Спішыце тэкст, расстаўляючы патрэбныя знакі прыпынку. Падкрэсліце адасобленыя члены сказа ў адпаведнасці з іх сінтаксічнай функцыяй. Письмова растлумачце ўмовы адасаблення. Адкажыце, якія яшчэ віды ўскладнення, акрамя адасаблення, ёсць у тэксце.

Варыянт 1

Шмат чаго ў палешукоў ад буслоў, шмат чаго і ў гэтых птахаў у белых світках ад людзей, што жывуць у палескім краі. Аднолькава сціплыя яны і маўклівыя. Калі-нікалі кіне сярод балот свой голас бусел, ніколі не закрычыць ён у хоры. Калі ж распастаўшы ружовыя на сонцы крылы выбліскаючы кожным пяром падрульвае ён задубелымі доўгімі нагамі да сваёй буслянкі, вітальнай песняй азначае сваё вяртанне з далёкіх краін. Ці калі на дасвецці выйдзе ён на родныя гоні і кіне яго ў жар і холад ад бясконцасці жыцця і зямлі, тады не памятаючы сябе адкінуўшы сціпласць і сарамяжлівасць безгалосы зацягне ён сваю радасную песню, песню нараджэння новага дня. А дзень яго, як і сялянскі, увесь у працы. Нібыта каморнік, мерае і мерае ён балоты, падоўгу ўглядаецца сумным вокам у нікуды, імкнецца зазірнуць, што там за даляглядам. Засяродзіў свой позірк у сабе, слухае сам сябе, слухае шапаценне вастралістых траў. Так здатны слухаць гэтыя травы касец

белы сівы дзед-паляшчук, які махаў-махаў касой і раптам замёр, ап'янеў ад раскошы мурожнага лугу.

В. Казько.

Варыянт 2

Баравіна спадала ў нізінку, дзе купчасціўся ўжо ягаднік. Яшчэ далей цёмная сцяна ялін прашыта была тонкімі стваламі рэдкіх бярозак, да нізінкі неўпрыкмет падступала зацішнае ўрочышча.

Там на самым краі светлай барвіны было суха, цёпла ад зямлі нагрэтай сонцам густа ўсыпанай шорсткім шыгаллем і кволымі лусачкамі маладой сасновой кары. Седзячы можна было доўга глядзець на неба, што свяцілася за калматымі хвоямі, любавалася ласкавым золатам высокіх ствалоў, адсюль з зямлі здавалася, што яны сыходзяцца ўгары.

Стаяла бяроза на самым краі баравіны высокая, роўная, і, калі ўпілася ў яе сякера, здрыгануўся адразу звонкі ствол ад шурпатага камля да зялёнага лісця, і ўся бяроза стала як шумлівая хмара трапяткіх зялёных матылёў. А потым паволі хілілася яна і, пакуль падала ў невясёлым сваім кружэнні, прывяла з сабою шэры летні дзень з ленаватым дожджыкам, пах вільготнай зямлі і гурочніку.

Напрацаваўшыся як мае быць рэжучы дровы Васілю цяпер прыемна было адчуваць гарачую млявасць у руках, у плячах, ва ўсім целе.

М. Стральцоў.

2. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Падкрэсліце адасобленыя члены сказа, вызначце іх структуру і ролю ў сказах.

Варыянт 1

День выдался очень удачный для торжества – один из тех ярких, прозрачных дней ранней осени, когда небо кажется таким густым, синим и глубоким, а прохладный воздух пахнет тонким, крепким вином. Квадратные ямы, вырытые под фундаменты для новой воздуходувной машины и бессемеровой печи, были окружены густой толпой рабочих. В середине этой живой ограды, над самым краем ямы, возвышался простой некрашенный стол, покрытый белой скатертью, на котором лежали крест и Евангелие рядом с жестяной чашей для святой воды и кропилом. Священник, уже облаченный в зеленую, затканную золотыми крестами ризу, стоял в стороне, впереди пятнадцати рабочих, вызвавшихся быть певчими. Открытую сторону покоя занимали инженеры, подрядчики, старшие десятники, конторщики – пестрая, оживленная группа из двухсот с лишком человек. На насыпи поместился фотограф, который, накрыв черным платком и себя и свой аппарат, давно уже возился, отыскивая удачную точку.

А. Куприн.

Варыянт 2

Добравшись до узкой тропинки, ведущей прямо к хате Мануйлихи, я слез с Таранчика, на котором по краям потника и в тех местах, где его кожа соприкасалась со сбруей, белыми комьями выступила густая пена, и повел его в поводу. От сильного дневного жара и от быстрой езды кровь шумела у меня в голове, точно нагнетаемая каким-то огромным, безостановочным насосом.

Привязав лошадь к плетню, я вошел в хату. Сначала мне показалось, что Олеси нет дома, и у меня даже в груди и во рту похолодело от страха, но спустя минуту я ее увидел, лежащую на постели, лицом к стене, с головой, спрятанной в подушки. Она даже не обернулась на шум открываемой двери.

Мануйлиха, сидевшая тут же рядом, на земле, с трудом поднялась на ноги и замахала на меня руками.

-- Тише, не шуми ты, окаянный, -- с угрозой зашептала она, подходя ко мне вплотную. И, взглянув мне прямо в глаза, она прошипела злобно: -- Что? Доигрался, голубчик?

А. Куприн.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУ